

НОВІ ВІДКРИТТЯ І ЗНАХІДКИ

НОВІ ДАНІ ПРО СХІДНІ ЗВ'ЯЗКИ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

І. В. Палагута

Проблеми взаємозв'язку давньоземлеробської культурної спільності Трипілья — Кукутень з неолітичними культурами Північного Причорномор'я та, зокрема, Подніпров'я ось уже кілька десятиріч привертють увагу науковців. Важливу роль у їх вирішенні відіграє дослідження трипільських керамічних імпорту, знайдених на поселеннях та могильниках дніпро-донецької культури (ДДК). Вони дозволяють пов'язати матеріали цієї культури з досить чітко розробленою хронологічною схемою Трипілья — Кукутень. Трипільські імпорти у середовищі ДДК вже розглядалися Д. Я. Телегіним у зв'язку із синхронізацією ДДК з іншими культурами¹ та О. В. Цвек при датуванні східних зв'язків трипільських племен Буго-Дністровського межириччя².

Уточнити хронологічні рамки контактів трипільських племен з носіями ДДК дозволяють матеріали, зібрані внаслідок обстежень, проведених у 1987—1988 рр. в зоні затоплення Кременчуцького водосховища у Золотоніському та Чорнобаївському районах Черкаської обл.³ На шести розмитих поселеннях ДДК серед скупчень неолітичної кераміки з накольчастим, гребінцевим, ямним та прокресленим орнаментом і характерною домішкою трави в тісті трипільська кераміка репрезентована кількома фрагментами від двох-трьох посудин. Матеріали ДДК досить однорідні й належать до другого етапу цієї культури (за періодизацією Д. Я. Телегіна). Вони мають аналогії на інших пам'ятках черкаського локального варіанту (Пищики, Бузьки).

За наявними фрагментами вдалося реконструювати деякі форми трипільських посудин. Так, на розмитому поселенні Чапаївка УТОС-1, яке, розташоване біля бази відпочинку Черкаського УПП УТОС в с. Чапаївка Золотоніського району, знайдені фрагменти миски, орнаментованої заглибленими лініями (рис. 1, 10). У тісті посудини — домішка піску, черепок у зламі чорного або темно-брунатного кольору*. Вінця миски відігнуті назовні, тулуб напівсферичний, з ручкою-вухком з горизонтальним отвором. Можливо, що ця форма є прообразом східнотрипільських «кратерів», які у закінченому вигляді з'являються на пам'ятках типу Шкарівки етапу Трипілья VI—VII⁴, але вона, безперечно, типологічно більш рання. На віщях розміщена характерна для цієї форми посуду композиція з нахилених овалів**.

Два пункти із знахідками трипільської кераміки разом з неолітичною дніпро-донецькою знайдені біля пристані у Чехівці. На одному з них виявлена частина профілю невеликого кубка з циліндричним горлом, невеликими відігнутими назовні вінцями та сферичним тулубом (рис. 1, 13). Цей кубок орнаментований ледве помітними нахиленими канелюрами, розділеними відбитками зубчастого штампу. Поряд з ним були знайдені фрагменти ще кількох кубків, прикрашених вертикальними, горизонтальними та нахиленими канелюрами у поєднанні з відбитком штампу (рис. 1, 14). Вироби з подібною орнаментациєю також знаходять аналогії серед матеріалів східнотрипільських пам'яток етапу VI (типу Зарубинців та Красенставки у Буго-Дніпровському межириччі⁷, Борисівки у Побужжі). За наявності загальної тенденції зниження відсотку кераміки, орнаментованої канелюрами у поєднанні з відбитками штампу до кінця етапу VI, що відзначає О. В. Цвек⁸, ці імпорти належать, можливо, до середини — другої половини цього етапу, що відповідає фазам Кукутень А₃—А₄ за періодизацією В. Думітреску.

На іншому пункті біля Чехівки знайдено фрагмент верхньої частини кубка з ручкою-вухком з горизонтальним отвором, розміщеною під вінцями (рис. 1, 15). Кубок орнаментовано канелю-

* Домішка піску характерна і для інших знайдених фрагментів трипільських посудин.

** Подібні композиції, за спостереженнями автора, зустрінуті на серіях мисок із Старих Куко-нешт та Друц І — поселень фаз Кукутень А₃ та А₄ у Північній Молдові.

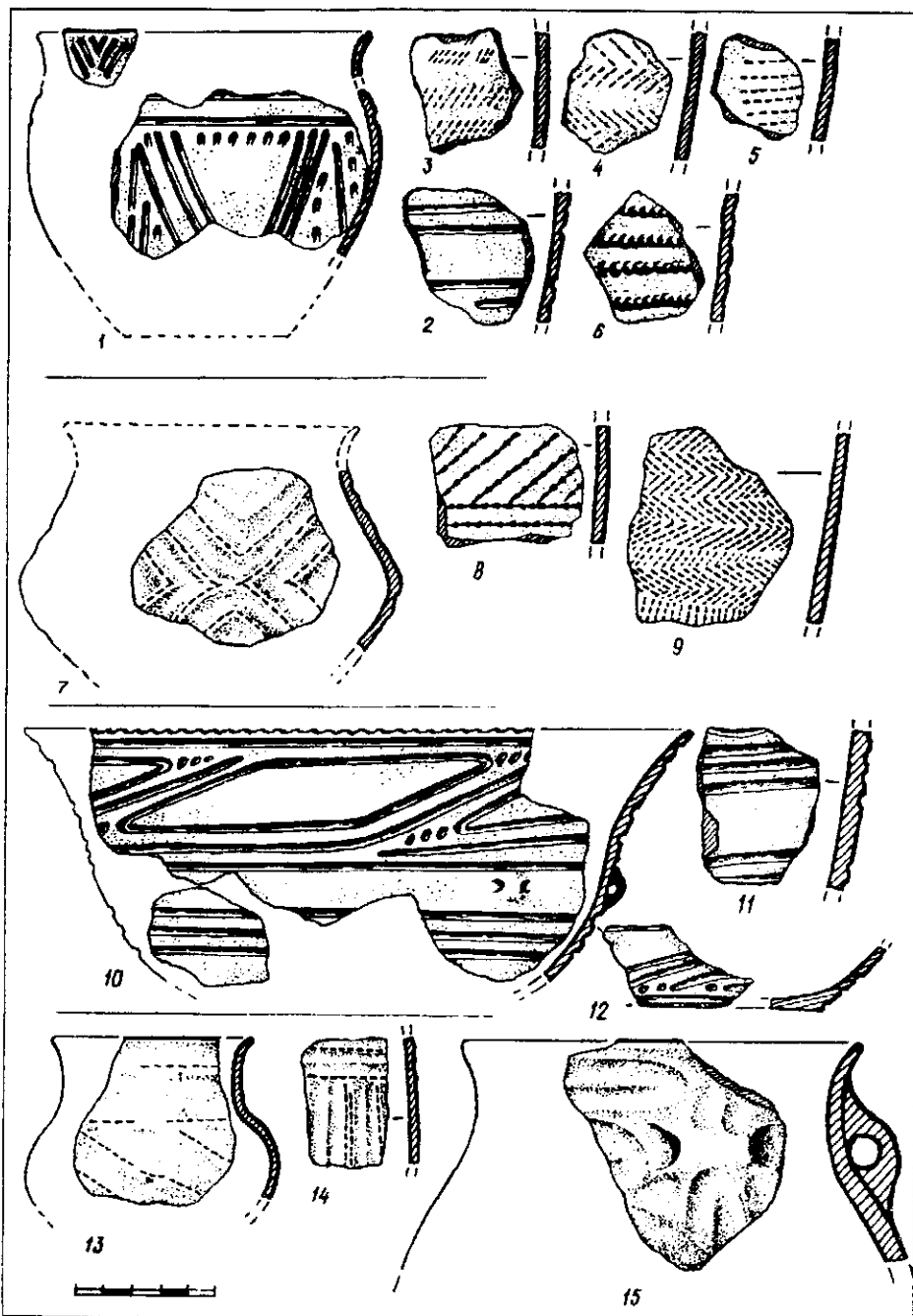

Рис. 1. Трипільські імпорти та фрагменти неолітичної кераміки з поселень ДДК:
 1—6 — Чапаєвка-Ліпівський заказник; 7—9 — Чапаєвка УТОС-2;
 10—12 — Чапаєвка УТОС-1; 13—15 — Чехівка.

рами. Подібні посудини також характерні для пам'яток етапу VI Трипілья, але продовжують існувати й пізніше — у Трипільлі VI—VII, аналогії є у Шкарівці⁹.

На території Ліпівського орнітологічного заказника біля с. Чапаївки серед фрагментів неолітичної кераміки (рис. 1, 3—6) знайдені уламки невеликої посудини (горщика?) з орнаментациєю заглибленими лініями, що утворюють підтрикутні композиції (рис. 1, 1). Ця знахідка, хоча й не має досить чітких аналогій у трипільських комплексах, за характером техніки та композиції орнаменту, як і попередні, вписується до кола матеріалів східного Трипілья розвинутого етапу.

Всі описані вище знахідки співвідносяться з матеріалами поселень Трипілья VI східного ареалу (Побужжя та Буго-Дністровське межиріччя). Вони були відокремлені К. К. Черниш у так званий борисівський тип пам'яток¹⁰ (Т. С. Пассек свого часу відносила їх до раннього Трипілья¹¹). За знахідками окремих фрагментів поліхромної розписної кераміки такі пам'ятки «борисівського» типу, як Березовська ГЕС, Сабатинівка I, Борисівка, співвідносяться з пам'ятками Кукутень А₃, а Красноставка, можливо, і Кукутень А₄ — з комплексами західного ареалу. О. В. Цвек виділяє три хронологічних ступеня у розвитку пам'яток цього типу, які відповідають XXXV—XXXIII ст. до н. е. за археомагнітними датуваннями¹².

У Середньому Подніпров'ї імпорту подібної трипільської кераміки наявні на поселеннях Пищики, Бузьки, Грині та ін., які належать до II етапу ДДК. Фрагменти кераміки з Пищиків мають орнамент, повністю ідентичний орнаменту на посудині з пункту Чапайка УТОС-І¹³.

Трипільський кубок, прикрашений канелюрами у поєднанні з відбитками штампу, знайдено у могильнику поблизу с. Микільське. Д. Я. Телегін відносить цей імпорту до кераміки «борисівського» типу і датує його часом «Трипілья А та, можливо, VI»¹⁴, синхронізуючи цей період з фазою Прекукутень III¹⁵.

За формою та орнаментом кубок з Микільського могильника, як уже зазначали Н. М. Виноградова¹⁶ та О. В. Цвек, належить до етапу VI Трипілья і відповідає подібному матеріалу з Борисівки та Печор (ці пам'ятки синхронні фазі Кукутень А₃). Датування мідних виробів з Микільського могильника (мідне кільце та намистини з ями Б) кінцем Трипілья А, що ґрунтується на їх співвідношенні з виробами Карбунського скарбу¹⁷, пояснюється тривалістю існування могильника та більшою стійкістю традицій виготовлення металевих предметів.

Датування IV етапу ДДК у Подніпров'ї часом Трипілья VI-Кукутень А₃—А₄ дозволяє припустити його часткову синхронність раннім ступеням розвитку стелевого енеоліту (дошнуровий період середньостогівської культури, пам'ятки суворівського типу у Північно-Західному Причорномор'ї). Трипільський кубок, орнаментований канелюрами та відбитками штампу часу Кукутень А, знайдено в курганному похованні біля ст. Кайнари¹⁸. На етапі Трипілья VI-Кукутень А₃ у трипільських комплексах з'являються такі «степові» елементи, як кераміка з характерною домішкою товченої черепашки в тісті (типу Кукутень С) та кам'яні скіпетри у вигляді кінських голів¹⁹. При цьому зазначимо, якщо ці середньостогівські елементи досить стабільно наявні в ряді трипільсько-кукутенських комплексів даного часу (Березовська ГЕС, Жора де Сос, Нові Русешти, Берешть, Феделешень, Дрегушень, Друци I, Путінешть, Красноставка), то вплив ДДК на Трипілья є практично непомітним. Цей факт пояснюється, швидше за все, відмінностями культурно-господарських типів цих культур, які займали різні екологічні ніші.

Примітки

¹ Телегін Д. Я. Дніпро-донецька культура. — К., 1968. — С. 193, 194.

² Цвек О. В. Особливості формування східного регіону трипільсько-кукутенської спільності // Археологія. — 1985. — Вип. 51. — С. 35; Цвек Е. В. Буго-днепровський варіант восточнотрипольської культури (к проблеме выделения культур и локальных вариантов Триполья) // Первобытная археология. — К., 1989. — С. 106—117.

³ Григорьев В. П., Сиволоп М. П. Отчет о работе Черкасской Лесостепной археологической экспедиции в 1988 г. // НА ИА АН УССР. — 1989.

⁴ Цвек Е. В. Трипольские поселения Буго-Днепровского междуречья (к вопросу о восточном арсале культуры Триполье-Кукутень) // Первобытная археология — поиски и находки. — К., 1980. — С. 173. — Рис. 3.

⁵ Цвек Е. В. Буго-днепровський варіант... — С. 110.

⁶ Черныш Е. К. Место поселений борисовского типа в периодизации трипольской культуры // КСИА. — 1975. — Вип. 142. — С. 5. — Рис. 1; Цвек О. В. Особливості формування... — С. 33.

⁷ Белановская Т. Д. Трипольское поселение Красноставка // КСИИМК. — 1957. — Вип. 69. — С. 35. — Рис. 7, 11—13.

⁸ Цвек О. В. Особливості формування... — С. 34.

⁹ Цвек Е. В. Трипольские поселения... — С. 173. — Рис. 4.

¹⁰ Черныш Е. К. Указ. соч. — С. 3—10.

¹¹ Пассек Т. С. Периодизация трипольских поселений // МИА. — М.—Л., — 1949. — № 10. — С. 36—41.

¹² Цвек Е. В. Некоторые аспекты проблемы памятников борисовского типа // Проблемы истории та археології давнього населення Української РСР: Тез. доп. XX респ. конф. — Одеса, 1989. — С. 238—240.

¹³ Телегін Д. Я. Дніпро-донецька культура... — С. 193, 194; Драчук В. С. Неолитическое поселение у с. Пищики на Черкашине // СА. — 1971. — № 3. — С. 217—221.

¹⁴ Телегин Д. Я. Днепро-донецкая культура // Археология Украинской ССР.— К., 1985.— С. 170.

¹⁵ Телегин Д. Я. Неолитические могильники Мариупольского типа.— К., 1991.— С. 23, 31, 32.— Рис. 25, 5.

¹⁶ Виноградова Н. М. Племена Днестровско-Прутского междуречья в период расцвета трипольской культуры.— Кишинев, 1983.— С. 80.

¹⁷ Черных Е. Н. Первые спектральные исследования меди днепро-донецкой культуры // КСИА.— 1966.— Вып. 106.— С. 68.

¹⁸ Мовша Т. Г., Чоботаренко Г. Ф. Энеолитическое курганный погребение у ст. Кайнары в Молдавии // КСИА.— 1969.— Вып. 115.— С. 45—49.

¹⁹ Даниленко В. М., Шмаглій М. М. Про один поворотний момент в історії енеолітичного населення Південної Європи // Археологія.— 1972.— Вип. 6.— С. 10—17.

МОШАНЕЦЬКИЙ СКАРБ БРОНЗ КІМЕРІЙСЬКОГО ТИПУ З СЕРЕДЬНОГО ПОДНІСТРОВ'Я

Г. І. Смирнова, В. М. Войнаровський

Дуже нечисленна група бронзових виробів кімерійського кола в Прикарпатському Подністров'ї нещодавно поповнилася ще одним скарбом. У 1991 р. за 1 км на північ від с. Мошанець Кельменецького району Чернівецької обл. в урочищі «Над Дністром», на дні р. Дністер, тимчасово огололеному внаслідок технічного зниження рівня води в Дністровському водосховищі, було знайдено скарб бронзових речей, представлених здебільшого предметами кінського спорядження (рис. 1).

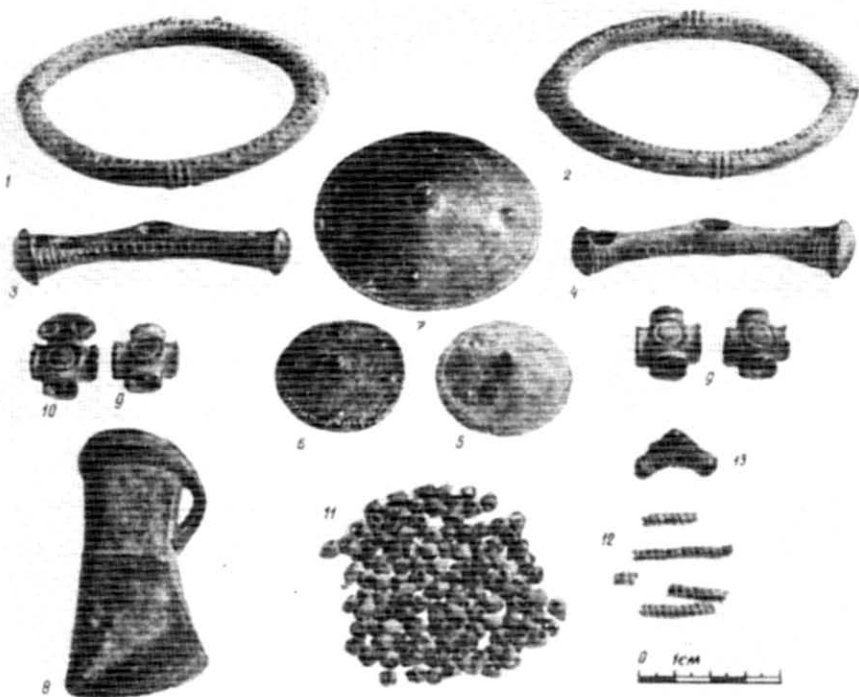

Рис. 1. Скарб, знайдений поблизу с. Мошанець — загальний вигляд.